

הרב ד"ר יוחאי רוזיק

החסד בעולם המודרני

מבוא

אחת מתכונות הנפש העיקריות בעולמו הרוחני של האדם היא מידת החסד. מציאות החיים המשתנה מצריכה דיון בשאלה באיזו מידה שינוי העיתים משפיע על מרחב העשייה ואופי תחומי הפעילות בעולם הנתונה והחסד. האם האתגרים העומדים בפני בן דורנו והדרכים למימושם שונים מאלו שניצבו לפני הדורות הקודמים?

בהקשר רחב יותר יש לדון גם בנושאים הבאים: הפער בין החינוך לנתינה לבין יישומו בשטח, הדרכים ליישם את החסד, במיוחד בעולם הציונות הדתית הדוגלת במעורבות בעולם המודרני, וכמו"כ בשאלת "גבולות הגזרה" הנדרשים להבדלה בין מסירות בלתי מתפשרת למען הכלל, לבין המחויבות האישית של האדם לעצמו ולמשפחתו.

תורת ישראל מצווה אותנו "שמור תשמרון את מצוות ה' אלוקים ועדותיו וחוקיו אשר ציווך ועשית הישר והטוב בעיני ה'" (דברים ו', יז-יח). מהי משמעות הציווי על עשיית "הישר והטוב" לאחר הדרישה לקיום המצוות בכללן? האם לפנינו סיכום דרמטי למערכת המצוות, או שיש לראות זאת כציווי נוסף, בעל ערך עצמאי?

לכאורה ניתן לומר כי אדם המקפיד על קיום כלל המצוות מובטח לו כי כל פעולותיו הן אכן עשיית הישר והטוב ומדוע ראתה התורה להדגיש זאת? תירוצים רבים נאמרו לשאלות אלו (עיין בפירושי רש"י, רמב"ן, דברים, ו', יח). ננסה לענות עליהן להלן בקטע מבית היוצר של הראי"ה קוק:

"התכונה של יראת שמיים מצד עצמה לית ליה מגרמה כלום ואי אפשר לה להיות מתחשבת בין הכשרונות ומעלות הנפש של האדם. היא כשהיא לעצמה היא עלולה להוריד את האדם ואת האנושיות לעמקי תהומות, כשם שהיא עלולה להעלותם למדומי שחקים... על כן יראת שמיים מתרוממת לא כל כך על פי העסק במעמקי עצמה כמו שהיא מתעלה על ידי מה שממלאים אוצרה בכל דעת וכשרון, בתורה ובמצוות ובכל מידה נכונה בכל עוז וגבורה" (קוק, הרב א"י, "אורות הקודש", חלק ג').

יראת שמיים היא כלי שהתוכן הפנימי שלו ומהותו מותנה במגמותיו הרוחניות של המאמין. במציאות מסוימת יכול אדם, בשם יראת שמיים לכאורה, להרוג אנשים או להבדיל לעשות עמם חסד, להחיותם ולהצילם. יראת שמים מתעלה "על ידי מה שממלאים אוצרה בכל דעת וכשרון בתורה ובמצוות", ולא רק על ידי קיום טכני של מערכת מצוות שעיקרן לצאת ידי חובת המסגרת או הסביבה. עשיית "הישר והטוב", בחסד וברחמים, הן שמקנות ליראת שמיים את מהותה האמיתית.

ביטוי נאה למגמה זו נמצא בדברי האדמו"ר החלוץ הרב ישעיהו שפירא זצ"ל:

"מי שרוצה לקיים את התורה בשלמות אי אפשר לו להסתפק בשמירת הדינים המפורשים, כי אם עליו גם להתעמק במטרה הנשגבה הנפונה בדינים אלה... היהדות אינה מסתפקת בהגבלת המעשה הרע שבפועל בלבד, כי אם שואפת היא לעקור גם את הרע שבכוח משורשו מתוך נפש האדם, ומשום כך יש אוהרות מיוחדות לדברים שבלב" (מצוטט אצל ליכוביץ, נ' עיונים בספר דברים, עמ' 69).

שנת תשס"ה נקבעה כ"שנת החסד" במערכת החינוך הדתי. נוכל להתמודד עם אתגר חינוכי חשוב זה בשתי אפשרויות. האפשרות הראשונה היא לחנך את תלמידיו לקיום מצוות חסד "נקודתיות": מתן צדקה, הכנסת אורחים וכו'. האפשרות השנייה היא לא להסתפק רק בחינוך נקודתי, אלא לעצב אישיות של חסד שנקודת המוצא שלה, בהסתכלותה על החיים בכלל, היא מתוך ראייה של עין טובה ו"לדון לכף זכות". ההבדל בין שתי האפשרויות הוא בהתבוננות המערכת החינוכית על התלמיד החריג יוצא הדופן בלבד או בהתנהגותו, בדרך בה מתייחסת כיתה אל מורה חדש ביומו הראשון בבית הספר, בהתייחסות החברה אל אדם שסרח או נכשל, וב"מאה ימים של חסד" שנותנת קבוצה לבעל תפקיד חדש. כל אלו ומצבים רבים נוספים, המזדמנים לנו בעולם פוסט מודרניסטי, הם המבחן לאיש חסד שנקודת מבטו הכוללת על העולם נובעת מתוך חסד ונתינה.

מעשה אבות סימן לבנים

"תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הווי העולם... שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח... שני אלפים תורה מאימת? אי נימא ממתן תורה?... אלא מ"ואת הנפש אשר עשו בחרן" (מסכת עבודה זרה, דף ט).

מפליאה העובדה כי חז"ל לא ציינו את ראשיתן של שנות התורה ביום מתן תורה או באירוע ציבורי אחר, ובחרו דווקא בפעולותיו של אברהם אבינו איש החסד שלימד תורה וגייר את הנפשות כדברי המדרש:

"אמר ר' אלכסנדר אלמלא נתכנסו כל הבריות לעשות יתוש אחד אין יכולין לעשות. ומהו הנפש אשר עשו? שהיה מלמדן יראת שמיים ומורה להם את התורה" (מדרש תנחומא, לך לך, פרק י"ב). פעולתו המיוחדת של אברהם אבינו לא התבטאה רק בלימוד טכני של תורה, אלא תורת חסד שעיקרה סיוע לאדם לגלות את עולמו הפנימי ואת ישרותו הטבעית כבסיס ראשוני לקבלת תורה ועבודת ה'.

"אמר לו הקב"ה לאברהם: 'אהבת צדקי' - אהבת לצדק את בריותי. 'ותשנא רשעי' - מאנת לחייבן. 'על כן משחך אלוקים אלוקיך שמן ששון מחבדיך'. מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך" (בראשית רבה, מ"ט, ט"ו).

גישתו החינוכית של אברהם לראות את הטוב שבאדם כחלק מבחינת "חסד לאברהם", היא שהעניקה לו את זכות הראשונים במניין שנות תורה ויראת שמים.

יחוד אברהם אבינו כמחנך התבטא בנכונותו להקריב במידה רבה את התפתחותו הרוחנית האישית למען חינוך הכלל כדברי ה"חתם סופר":

"ולא מצינו באברהם אבינו עליו השלום שנודכך עפרוריותו כל כך - אך לא מצד פחיתות וחסרון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא. כי אם אברהם אבינו ע"ה היה עושה כאשר עשה חנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם, התעלה גם הוא להיות כמלאכי אל. ואשר לא עשה כן הוא כי התבונן בחכמתו כי לא באלה חפץ הי' - שישלים האדם את נפשו לבד ואת אנשי דורו ישאיר אחריו, תרבות אנשים חטאים ומכעסי ה'... כי לא היה לו פנאי להתבודד עצמו במחשבתו ולקשר נפשו במדרגת נבואה כזו לפי שהיה מוטרד תמיד בלימוד התלמידים והיה דעתו מעורב בין הבריות להכניסם תחת כנפי השכינה... אי לזאת "שכרו מאתי תצא" שבכל מיעוט הכנתו לנבואה אגלה לו כל צפון ולא יסתר ממנו דבר" (מצוטט אצל אלון, הרב מי תכלת מרדכי, פרשת "לך לך").

בעולמם של בוגרי החינוך הדתי והעוסקים בצרכי ציבור אנו עדים לשתי מגמות. המגמה האחת מתבטאת בקבוצה החורטת על דגלה מסירות נפש בלתי מתפשרת למען הכלל ועשיית חסד בלתי גבולי עבור הציבור, תוך ויתור על קריירה אישית והתפתחות כלכלית. דוגמא למגמה זו ניתן למצוא ברבנים

החלוצים שהגיעו בשעתו לקריית שמונה וערי הפיתוח תוך הקרבה רבה לכאורה של חינוך ילדיהם על מזבח מסירות הנפש למען הכלל. המגמה האחרת מתבטאת בקבוצה שנייה המדגישה את ההתפתחות האישית, ה"קרייריסטית", ובוחרת מוסדות חינוך ייחודיים כחלק מההתפתחות הרוחנית של ילדיהם. אין בכונתי, במסגרת זו, לשפוט ערכית קבוצה זו או אחרת, אלא להצביע על מוטיב חסד אפשרי בשתי הקבוצות דווקא מנקודת מבט לא שגרתית.

הקבוצה הראשונה מתלבטת לא מעט במחיר החינוכי הכבד הנדרש ממנה כתוצאה מהמעורבות בקהילה האינטגרטיבית ולימוד משותף של ילדים מבתים תורניים עם ילדים מבתים אחרים ושונים. (לאחרונה שמעתי מבת "שירות לאומי" אידיאליסטית, ששרתה במוסד חינוכי, לנוער מרקע סוציו-אקונומי קשה, כי כמות הקללות ששמעה ביום אחד במוסד זה לא שמעה במקום מגוריה התורני בחודש שלם...). למרות הקשיים הרבים ממשיכה קבוצה זו במשימותיה מתוך תחושת אידיאל גדול ונתינה לזולת. בד בבד אנו עדים בקבוצה זו למחיר נוסף שמשלמים ילדיה הפרטיים כתוצאה מנתינה וחסד בלתי גבולי של ההורים, לפעמים על חשבון ילדיה הפרטיים של המשפחה עצמה. אמחיש מורכבות זו במעשה המופיע במסכת תענית אודות אלעזר איש בירתא:

"אלעזר איש בירתא, כאשר היו רואים אותו גבאי צדקה היו בורחים ממנו, לפי שכל מה שהיה אצלו היה נותן להם.
יום אחד היה הולך לשוק לקנות נדוניה לבתו. ראוהו גבאי צדקה ברחו ממנו. הלך ורץ אחריהם.
אמר להם: משביע אני אתכם - כמה אתם עסוקים?
אמרו לו: ביתום ויתומה.
אמר להם: העבודהו שהן קודמים לבתי.
לקח כל שחיה אתו ונתן להם.
נשאר לו זוז אחד. קנה לו חיטים, ועלה והשליכם באסם.
באה אשתו, אמרה לבתו: מה הביא אביך?
אמרה לה: כל מה שהביא, באסם זרקתי אותו.
באה לפתוח את דלת האסם, ראתה אסם מלא חיטים, והן יוצאות בסדק הדלת ואין הדלת נפתחת מרוב החיטים.
הלכה בתו לבית המדרש, אמרה לו: בוא וראה מה עשה לך אוהבך?
אמר לה: העבודהו הרי הן הקדש עליך, ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל" (תענית דף כד, תרגום מארמית, מצוטט מתוך ספרות אגדה, ב', הוצ' מכללת אפרתה).

קצרה היריעה לעסוק בנייתוח מקיף של מעשה זה, אבל דומני כי לענייננו יש להדגיש שלוש נקודות עיקריות. ההיבט הראשון מתייחס לדמותו של אלעזר איש

בירתא המקדיש את כל רכושו למען הזולת ומעדיף את האחרים (כולל יתום ויתומה) על פני בתו הזקוקה לנדוניה. ההיבט השני מתייחס לבתו של אלעזר, המצפה בכיליון עיניים לקבלת הנדוניה, ואיננו זקוקים לכשרון פסיכולוגי מיוחד כדי להבין את תסכולה ותחושותיה האישיות ולחדור לעומק נשמתה. ההיבט השלישי ואולי החשוב ביותר מתייחס לחוסר ההסברה ומערכת היחסים בין האב לבתו. במערכת יחסים זו איננו מוצאים כל הסברה אישית או הבעת הזדהות נפשית של האב עם תחושות בתו. הסברו היחיד מתבטא בקביעה הלכתית יבשה: "הרי הן הקדש עליך, ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל".

לפעמים, דווקא מתוך רצון לתרום לכלל בעשיית חסד רוחני וגשמי, שוכחים "בעלי החסד" כי בתוך בתיהם פנימה זקוקים ילדיהם לחסד שיתבטא בתשומת לב אישית לילדים עצמם. מחקרים העוסקים במגמות החילון בקרב הנוער הדתי קבעו קשר מובהק בין מערכת היחסים הפנימית במשפחה לבין התפתחותו הרוחנית של המתבגר. הצורך בתשומת לב מתבטא הן אצל משפחות בהן ראשי המשפחה עסוקים בחסד למען הכלל והן במשפחות בהן עסוקים ראשי המשפחה בקריירה אישית על חשבון ילדיהם. בשני המקרים, דווקא על רקע ההתפתחות המודרניסטית, יש לטפח את החסד בתוך הבית פנימה. ביטוי חריף לנתק זה נתנה תלמידה, בוגרת אולפנא יוקרתית, שמצאה את דרכה לעולם הסמים:

"מראה לכולם פנים שמחות כשבעצם אין לך מושג איפה ההתחלה... אתה מנסה לראות את האור בקצה הבלבול אך לא תמיד יש תמיכה, ולרוב אתה מוצא שאתה לגמרי לבדך... אף אחד אותך לא יכוון, אתה פשוט תחיה בלי להתכוון... ופה באה ההחלטה, ההתגברות ואתה נופל ישר לתוך המציאות. אף אחד לא יגיד שזה קל להתמודד, אבל אתה חייב כי החלום כבר התפוגג" (ציטוט שיר שניתן לי ע"י הנערה המדוברת).

באחת מאיגרותיו המפורסמות של הראי"ה קוק ("אגרות ראי"ה", אגרת תקנ"ה, חלק ב') העוסקת בשורש יחסו אל החלוצים החילוניים, מתווה הרב את הדרך להצלחת אנשי חינוך ורבנים העוסקים בהשפעה רוחנית:

"ופעולת חכמים לוקחי נפשות כאלה אינה חוורת ריקם בשום פעם. לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי ע"י מה שהמקורבים מיטיבים את מעשיהם... לפעמים נכנס גרעין פנימי בהם".

הביטוי "לוקחי נפשות" בו משתמש הרב מלמד על החסד הגדול שיכול מחנך לעשות עם תלמידיו: להתחבר לנפשם, ולקחת אותה אליו - אל עולמו הרוחני. דווקא בעולם של טיסה אל הירח והתעמקות בסודות האינטרנט והמחשבים, יש חסד מיוחד בהענקת חום ואהבה כמשקל נגד לעולם הקר של הקידמה והטכנולוגיה. דווקא בעולם בו אנו עסוקים בצרכי ציבור מהדהדת בעוצמה אמירתו של התלמיד לרי פרידא רבו, בשעה שבאו לקרוא לרב להשתתף בדבר

מצווה: "משעה שאמרו למר "יש דבר מצוה" היסחתי דעתי ובכל רגע אמרתי בלבי: עכשיו יעמוד מר וילך, עכשיו יעמוד מר וילך" (מסכת ערובין, דף נד).

לעשות חסד - בחסד

משפחה ירושלמית נזקקה בשעתו לשמרטפית עבור ילדיה. תלה האב פתק על לוח המודעות. כעבור זמן קצר נדהם לגלות כי הפתק הורד ובעזרת ניר הדבק המקורי נתלה פתק אחר במקומו ועליו נכתבה הודעה על שיעור בנושא החסד... האם אכן ראוי מעשה זה להיקרא פעילות למען חסד? האם אין צורך לבחון את הדרך להגשמת החסד ולראות כי אין בה כדי לגרום נזק לאחרים? מדרש רבה (סדר נת, פלי"ג) מתאר התארגנות ציבורית לעשיית חסד המלווה במבט ביקורתי וחיצוני על הסביבה:

"ביומי דר' תנחומא היו צריכין ישראל לתענית. אתון לגביה אמדין ליה: רבי גזור תעניתא. גזר תעניתא... ולא נחת מטרא. עאל ודרש להון. אמר להון: בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקדוש ברוך הוא מתמלא עליכם רחמים. עד שהן מחלקין צדקה לענייהם ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו. אתון לגביה ואמרו ליה רבי מה אגן יתבון הכא ועבירתא הכא. אמר להם: מה ראיתם? אמרו לו: ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו. שלח בתרייהון ואייתונון לגן ציבורא. אמר לו מה היא לך זוז אמר לו גרושתי היא. אמר לו מפני מה נתת לה מעות? אמר לו: רבי, ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים. באותה שעה הגביה ר' תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר: רבון כל העולמים... מיד ירדו גשמים ונתרווה העולם."

שתי מסקנות עולות ממדרש זה. המסקנה הראשונה מתייחסת לצורך לרדת לשורש התנהגותו של הזולת ולא לשפוט אותו רק לפי התרשמותנו הסובייקטיבית. לפעמים נראה לנו כי פלוני עושה מעשה חסד למי שלא מגיע לו לכאורה ולפעמים אלמוני נראה לנו דואג לעצמו ואינו מתחשב באחרים למרות שיתכן ובסתר עושה אדם זה מעשי חסד רבים ללא פרסום ובלי תהודה ציבורית. המסקנה השנייה, המשתמעת בעקיפין ממעשה זה, מלמדת כי עשיית חסד דורשת התמסרות מוחלטת למשימה בלי להתבונן לצדדים כדי לראות האם כולם באמת נוהגים כמוני לפי אמות המידה המוסריות שלי.

אדם שאישיותו הכוללת היא אישיות של חסד ואהבת הבריות אינו עוסק בעשיית חסד סלקטיבית:

"אהבת ישראל והעבודה של הסנגוריא על הכלל ועל הפרטים אינה רק עבודה הרגשית בלבד... אהבת ישראל מחייבת אהבת כל האדם,

וכשהיא מטביעה שנאה לאיזה חלק מן האדם הוא סימן שלא נטהרה עדיין הנשמה מזוהמתה" (קוק, הרב א"י, אורות, עמ' קמ"ח-קמ"ט). עקרון זה עשוי להתרחב בתקופתנו גם למישור החינוכי והערכי בהתייחסותנו אל השונים מאתנו בהשקפתם או ברמתם הדתית, ואלו שאינם ילדינו הביולוגיים.

גרשום שופמן, סופר בן דורנו, ביטא אירוניה זו באחד מסיפוריו הקצרים: "המשורר המוכיח ישב בתדרו וכתב קובלנא נמרצת על האדישות האנושית על העניין הישן-חדש של "איש לבצעו", על שהנה נופל האחד באמצע הרחוב ואין שם אליו לב. כך ישב וכתב ונדעזע: קול בכי ילד עלה באוזניו מן החוץ שם שיחקו ילדיו. עם הקולמוס ביד רץ ויצא אליהם בהול. שמחה גדולה תקפתו: "ילד זר בוכה" - ילד זר" (שופמן, ג', "ילד זר", בתוך: קובץ סיפורים).

לצערי, הדאגה הסלקטיבית ל"אחד משלנו" ("אונזרע") אכן מאפיינת לפעמים חלקים בציבור. אין זה המקום להיכנס לדיון בשאלה האם יש לפתוח בתי ספר פרטיים, או לחזק במגמה תורנית בתי ספר קיימים. קצרה היריעה מלעסוק בסוגיא החשובה האם נכון מבחינה חינוכית ומוסרית להושיב רק "ילדי רבנים" זה ליד זה ולפתוח כיתות תורניות בלבד, או שמא יש מקום לבנות כיתה "מבוקרת" שביסוד הרכבה האנושי מחשבה מעמיקה על גרעין תורני חזק שסביבו יושבים בכיתה מגוון תלמידים בעלי רקע שונה. היסוד המשותף לשאלות אלו הוא המחשבה הרואה בחסד מושג רחב ואינסופי המזהה את ההשפעה הרוחנית והמפגש המשותף בין "בני עניים" מבחינה רוחנית לבין "בני עשירים" בהשכלתם התורנית, חלק בלתי נפרד מהחתיכה החינוכית ליצור אנשי חסד. באופן חד ביטא מדרש תנא רבי אליהו השקפה עקרונית בהקשר זה:

"שמא תאמר אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין מפני מה נהרגו? היה להן לסנהדרין גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם... וילמדו את ישראל דרך ארץ... והן לא עשו כן, אלא כשנכנסו לארצם כל אחד ואחד נכנס לכרמו וליינם, אמר שלום עליך נפשי כדי שלא להרבות את הטורח" (סדר אליהו רבה, פרק י"ב).

הנהגה חינוכית המבוססת על חסד ונתינה אמורה לראות בתחומי אחריותה את כלל התלמידים. ללא ספק ההתמודדות היומיומית, הן במישור החינוכי והן במישור המשמעותי, קשה יותר בשעה שהאידיאל הוא "ללמד את (כלל) ישראל דרך ארץ". הרבה יותר נוח, הן מבחינת הגשמת האידיאלים והן מבחינת ראיות הפירות, בשעה שכל אחד וכל השקפה "נכנסת לכרמה וליינה" ועוסקת באוכלוסייתה המוגדרת "כדי שלא להרבות את הטורח". דווקא בשנה המוגדרת כ"שנת חסד" יש מקום לענייד לחדד את אחריותנו לעשיית חסד עם הכלל ולנהוג

כדברי ר' לוי יצחק מברדיצ'ב: "חיפוש חטאים ולימוד זכות שתי מידות טובות הן. אלא שצריך אדם לחפש חטאים אצל עצמו, וללמד זכות על אחרים..."

עשיית החסד אינה מתמצית רק בהיבט הטכני ובעשייה. עומק המשמעות של הכותרת לעיל "לעשות חסד - בחסד" מתייחסת לדרך בה מתבצע החסד והיחס הנפשי המתלווה אליו כדברי התלמוד הירושלמי:

"יש שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנום, ויש שהוא קודנו בריחיים ויורש גן עדן. איש אחד היה מאכיל את אביו תרנגולות פטומות. פעם אחת אמר לו אביו: "בני אלה מנין לך?" אמר לו: "סבא סבאו אכול ושתוק כמו שהכלבים אוכלים ושותקים. נמצא זה מאכיל את אביו תרנגולות פטומות ויורש גיהנום. כיצד קודנו בריחיים ויורש גן עדן? - איש אחד היה טוחן בריחיים. באה מצוות המלך לטוחנים. אמר לו: "אבא, בוא טחון במקומי, אם יגיעו לבזות, טוב לי שיבזוני ולא אותך, אם יגיעו ללקות טוב לי שילקוני ולא אותך". נמצא קודנו בריחיים ויורש גן עדן" (ירושלמי, פאה, פרק א', א').

אחת המטרות העיקריות בשנה זו - "שנת החסד" - צריכה להיות מפגש מעשי בין עושי החסדים לבין הנוזקים להם. ההתמודדות בין הרצון האנוכי לבין התרומה לזולת, השותפות בצערו וסבלו של הזולת, והצורך לקיים בגופנו בפועל ביקור חולים וניחום אבלים, הכנסת כלה וליווי אורחים, הם הדרך להטביע בנו קניין נפשי של עשיית החסד. דווקא בעולם המודרני, בשעה שניתן לצאת ידי מצוות החסד והשקטת המצפון באמצעות הוראת קבע טלפונית, יש עניין מיוחד לעודד התחברות אל הנוזקים בפועל ממש.

לעניות דעתי מקור התחושה הסובייקטיבית של עשיית החסד איננה רק תוצאה של המעשה עצמו, אלא האופן בו האדם בוחר את מעשיו היומיומיים בהקשר לעזרה לזולת. לדוגמא, יכולים אנו לראות מחד גיסא את פעולת מנקה הרחובות כפרנסה גרידא, או מאידך גיסא כחסד לכלל. אפשרי להתבונן בפרנסת האופה כחובה כלכלית של האדם לעצמו ולמשפחתו, וניתן לראות את מעשיו כחסד עם הכלל.

"בכל דרכיך דעהו. צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם. כשהוא עוסק בתפילה או יבקש את הקב"ה בהבנת ענייני תפילתו וכוונה רצויה... וכשהוא עוסק בתורה ידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעיין להבין דבר על בוריו... וכן בהיותו עוסק בגמילות חסדים להיטיב לחברו, או יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקיימת, וכן בכל הדברים שעושה. הדי באמת אין דבר בעולם שאינו לכבודו יתברך. על כן כל מה שעושה יהי הכל דברי מצוותו ורצונו ויבקש בהם את שמו יתברך..."

נמצא שהוא יודע את השי"ת בכל הדרכים" (קוק, הרב א"י, "מוסר אביך", פרק ב', עמ' כ"ה).

ההסתכלות על פעולות יומיומיות כחלק מעבודת ה' "בכל דרכיך דעהו" והמודעות כי מצווה אינה נעשית רק בין כותלי בית המדרש אלא היא מתבטאת בחיי יומיום, מביאה אותנו לרמה אחרת של התנהגות. לדוגמא: נהג מכונית שתופס שני מקומות בחניה ציבורית גורם כי נהג אחר, שלא יכול היה לחנות, יחנה על המדרכה. באותה שעה אישה צעירה שטיילה עם עגלת תינוק על המדרכה המדוברת נאלצה לרדת לכביש ולסכן את עצמה ומשפחתה כיוון שנהג המכונית חסם את המדרכה. אילו היו הנהגים השונים רואים את מעשיהם כמעשה חסד עם הזולת בוודאי היו נוהגים (תרת' משמע...) בצורה שונה.

נסיים את דברינו בשאלה עקרונית. האם החסד הוא התנהגות הטבועה באדם מראשית היוולדו, או שמדובר בהתנהגות נרכשת שהאדם קונה אותה, אם הוא קונה אותה, במהלך חייו. המשמעות המעשית של חקירה זו מקרינה על החינוך לחסד. אם נאמר כי מידת החסד טבועה באדם הרי שאיננו צריכים לקנותה מחוץ לנו, אלא לחשוף התנהגות הקיימת בתוכנו אולם מסיבות שונות איננו מודעים לה. אפשרות זו מקלה כמובן על המאמץ ומאפשרת יתר מוטיבציה בחינוך למידות טובות. מאידך גיסא, אם נאמר כי התנהגות החסד איננה טבועה בנו ועלינו לרכוש אותה ולעמול כדי לחשוף אותה הרי שהמלאכה קשה יותר. לעניות דעתי נוכל אולי לשפוך אור על שאלה זו בעזרת דברי תז"ל (מסכת נדה, דף ל):

"דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו? לפנקס שמקופל ומונח. ידיו על שתי צדעיו ושתי אציליו על שתי ארכובותיו... ונר דלוק לו על ראשו, וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותם הימים ומלמדים אותו כל התורה כולה. וכיוון שבא לאוויר העולם בא מלאך וסוטר על פיו ומשכחו כל התורה כולה ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו. ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע".

אכן הקשר העמוק בין "תורת חסד" לבין נשמת האדם כרוכים ואחוזים בקרבו מראשית היוולדו. חיבור מהותי זה מאפשר לנו לחזור אל תכונה נפשית שהייתה מוטבעת בנו מראשית היוולדנו. המלאך, שתפקידו להשכיח מהרץ הנולד את התורה כולה ובכללה את מידת החסד, מחייב אותנו לעמול במהלך החיים כדי לקנות חזרה את מידת הנתינה והחסד. לא קלה היא המלאכה ורבים המכשולים העומדים בדרכה הן מצד האדם, הקרוב אל עצמו, והן מצד הסיביבה המאיימת למנוע את הגשמת החסד בחיים עצמם. אנו בני אדם קרוצי חומר, מצויים לראות התמודדות זו כאתגר (ולא כמכשול) הניצב בפנינו בדרך העולה בית א-ל.